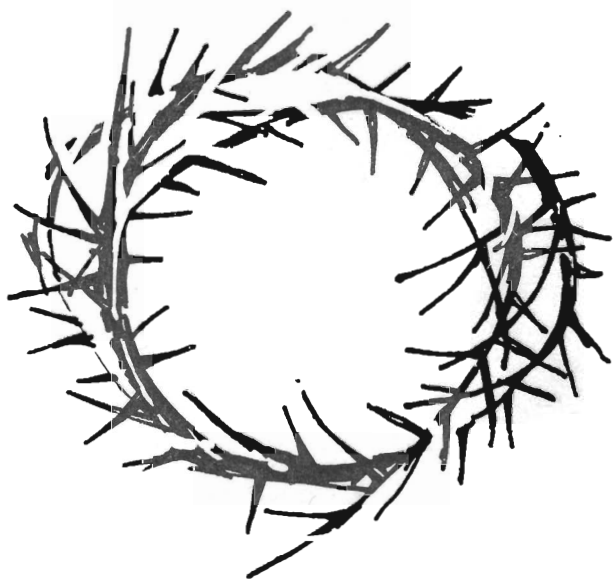

Antoni Obrador Adrover

**Pregó
de
Setmana
Santa**

Felanitx, 1978

Dedicat molt afectuosament
a la Companyia de Sant
Agustí per l'alt honor
de convidar-me a parlar
a el Pregó:

Adrover

Antoni Obrador Adrover

pronuncià aquest Pregó

en el Convent

de Sant Agustí

el divendres de Passió.

Felanitx, 17 de Març de 1978.

Reverends senyors,

senyores i senyors:

1.—INTRODUCCIÓ

La Confraria de Sant Agustí ha volgut que avui fes lectura del pregó d'enguany. Desconec les raons que ha tengut per fer la comanda. Els títols que podien exhibir els qui m'han precedit, professors, sacerdots, escriptors, em manquen. Només l'atreviment i una certa preocupació pel món que m'enrevolta poden justificar, crec jo, l'acceptació de l'encàrrec. I si altres vegades aquestes paraules poden esser considerades com una fórmula retòrica, teniu ben per segur que aquest no és el cas. De totes maneres esper fer-me mereixedor, almanco, de la mateixa benevolència que heu sabut atorgar altres ocasions.

Si totes les coses tenen un caire bo, com diu la saviesa popular, no sorprendrà gens que vulgui fer jugar a favor meu el fet de no haver d'exhibir unes determinades competències que no puc al·legar. Així el meu discurs aquesta veu, no pretindrà entrar dins el terreny de la teologia, ni es veurà obligat a brodar filigranes estilístiques, ni tampoc recórrer a les precisions de l'erudició. Ben al contrari, alleugerat d'aquestes càrregues podré situar-me planerament dins l'òptica de l'home del carrer —aquest homenet que tot ho fa bé, que sempre ca-

mina, que sempre camina, aquest homenet que res no pot fer (1). Podré situar-me, deia, dins la mirada de l'home d'un carrer qualsevol de la ciutat secular actual. Per això mateix, no cerqueu tampoc la brillantor de l'originalitat. Tot allò que diré ha estat dit altres vegades. Més que un discurs propi he confegit l'escrit a base d'una selecció de textos manllevant a diferents autors les idees exposades. Del resultat d'aquesta operació me'n confés responsable.

Des d'aquí podrem contemplar la tragèdia familiar que m'ha tocat pregonar i fer unes reflexions sobre la mort en general i la vida i la salut i la malaltia afegint a la mateixa veu un parell d'aspectes professionals.

2.—LA MORT DE JESÚS

No sé si s'haurà sorprés qualcú quan he qualificat de tragèdia familiar els fets que motiven en part aquesta reunió. Què és sinó tragèdia la vida i la mort de Jesús?. Imaginau una família que ha hagut d'emigrar. El pare fa de fuster, segurament amb més ofici que benefici. La mare té esment de les feines de la casa i el fill que dona maldecaps. De jovenet i sense permís dels de casa seva, segons conta l'evangeli, en lloc d'arribar a les deu del vespre com és costum a les famílies honestes, no compareix «el noi del fuster de Nazaret havia fuit de casa i no tenia al.lota... (2)» i l'han d'anar a cercar aquí i allà fins que el troben discutint en el temple. Quan el volen renyar respon cara alta que s'ha d'ocupar de lo seu, de les feines del Pare. Després, en comptes d'agafar un ofici adequat al seu temps i condició, en comptes de produir qualche benefici, se'n va a l'aventura, a córrer món, per

proclamar la Bona Nova. I arma tal rebombori dins l'ambient polític de l'època que la policia l'agafa i el tribunal d'ordre públic del **seu** temps el condemna a mort de la manera més infamant: **crucificat** (3). I, a més, el posen enmig de dos **lladres**, segurament amb l'intent de confondre'l amb els presos comuns.

Els qui contemplen la mort de Crist amb els ulls de la fe saben que les coses no són tan simples, que hi ha un missatge de salvació que dóna una verdadera transcendència al relat que he fet. Arribats a aquest punt ens podem demanar: Per què aquesta condemna a mort? Com sabeu, en aquell temps, la nació jueva havia perdut la independència i vivia sotmesa al poder de l'Estat Romà. L'ideal teocràtic del judaisme, segons el qual la comunitat religiosa coincideix amb l'**estat**, s'havia de realitzar encara i és per això que el judaisme topa amb el poder romà. Dins aquest paronama el partit sacerdotal dels saduceus, que accepta l'autoritat romana, fa de col·laboracionista i jugarà un paper preponderant en la mort de Jesús. Per l'altra banda, l'ala extrema del partit nacionolista de l'oposició la formaven els zelots. Aquest grup per aconseguir l'ideal teocràtic predica la guerra santa i prepara accions de resistència i **aixecaments** en contra del poder d'ocupació. **Els jueus esperen un Messies** que sigui el cap victoriós de l'**exèrcit** que els alliberarà del jou romà. Precisament **Jesús** mai no es va aplicar a ell mateix el títol de **Messies** per no crear malentesos amb el moviment zelot (4). L'entrada a Jerusalem no es fa damunt un cavall com correspondria a un **Messies** guerrier, sinó **damunt** un ase, com a rei de pau (5). Però segurament **el poble** i els deixebles varen entendre l'entrada a Jerusalem com un acte **decisiu per a restablir**

el Regne de Déu dins un marc nacional. S'ha indicat que les palmes que s'usaren aquest dia, i que s'usen encara avui, contenen una referència al moviment de resistència dels macabeus dels quals els zelots es presentaven conscientment com a continuadors (6).

Jesús és un signe de contradicció que divideix els seus contemporanis i és per això mateix que fou condemnat en virtut d'un procés que culmina una cadena de conflictes que anà provocant al llarg de la seva vida. Quatre són els punts principals del conflicte: la crítica de l'autoritat de la llei; el desplaçament del centre de gravetat de la religió; la decepció provocada per la negativa a acceptar un paper messiànic i la intrusió dins l'organització social (7).

L'autoritat de la llei era intocable pels jueus perquè feia visible la voluntat de Déu i Jesús critica aquesta actitud. Crist no va venir a dur una llei més severa sinó a predicar l'evangelí que significa un anunci joïós: «no és la llei allò que salva, sinó l'amor que supera totes les lleis i porta totes les normes a l'absurd» (8). L'ordre establert és relativitzat i l'home alliberat dels fermalls que el retenien pres. «La paraula obediència i derivats que trobam 87 vegadas al nou testament, fins on podem aclarir, no fou mai emprada per Crist. Això no vol dir que Crist no hagi presentat dures exigències. Obediència per ell no és compliment d'ordres, sinó decisió ferma per allò que Déu exigeix dins una situació concreta, ni sempre la voluntat de Déu es manifesta en la llei. Hem de consultar els signes del temps i l'imprevist de la situació (Lluc 12, 54-57). Això és una crida clara a l'esponenteïtat, a la llibertat i a l'ús de la fantasia creadora» (9).

Jesús indica que l'aliança de Déu amb els homes no pot ésser considerada com un privilegi nacional i la llibertat que demostra davant la llei i el culte indica que no solament predica una conversió acceptable dins els límits del judaisme sinó que introdueix un principi que farà inútil la manera com el judaisme havia organitzat les relacions amb Déu.

El procés de Jesús que el durà a la mort,
el poder sentència
un reu lligat de mans (10)

té dos caires: el religiós i el polític. Jesús és condemnat pel poder religiós, pel Sanedrí, com a fals profeta, com a blasfem. Però pel poder polític això no era un delictes que posàs en perill la seguretat de l'Estat. Així fou acusat davant la justícia romana d'haver intentat sublevar les masses per a tornar la independència a Israel i les acusacions d'ordre religiós són transformades en difamacions d'ordre polític. L'acusen a Pilat de considerar-se un llibertador polític, un messies que predica la subversió entre el poble de Judea des de la Galilea. I és condemnat a mort segons el costum romà. Costum aquest, el de la pena de mort, que encara avui persisteix en molts d'indrets del món, que encara persisteix entre nosaltres. No fa gaire han deixat pasar una bona ocasió per abolir-la. No era el moment adequat, es veu. Conservarem la mort legal institucionalitzada tot esperant uns aires més propicis per enterrar-la.

3.—LA MORT EN GENERAL (11)

Durant molt de temps un dels privilegis característics del poder sobirà fou el dret de vida i mort sobre els

súbdits. **Sens** dubte derivava formalment de la vella *patria potestas* que donava al pare de família romà el dret de disposar de la vida dels seus fills i dels seus esclaus. Després s'atenuà aquest poder absolut. El sobirà només pot usar el privilegi si és **amenaçat** per enemics externs que el volen tomar del poder o li volen discutir els seus drets. Aleshores ell pot **demanar** als súbdits que prenguin part en la defensa de l'estat. Sense proposar-se directament la seva mort és lícit per ell exposar les seves vides. Així s'exerceix un dret indirecte de vida i mort. Però si un dels súbdits s'aixeca contra ell pot aplicar sobre la seva vida un càstic directe i matar-lo. Més endavant, sobretot a Occident, hi ha una transformació d'aquests mecanismes de poder. El dret de mort tendeix a desplaçar-se en les exigències d'un poder que administra la vida. La mort que es fundava sobre el dret del sobirà a defensar-se o a exigir ésser defensat, apareix com l'altra cara del dret que posseeix el cos social d'assegurar la seva vida, de mantenir-la, de desenvolupar-la. No obstant això, les guerres no foren mai tan sagnants. Però aquest formidable poder de mort apareix ara com el complement d'un poder que s'exerceix positivament sobre la vida, que procura administrar-la, augmentar-la, multiplicar-la exercir damunt ella controls precisos i regulacions generals. Les guerres no es fan ara en nom del sobirà que s'ha de defensar, es fan en nom de l'existència de tots: s'educa a poblacions senceres per a que es matin mútuament en nom de la necessitat que tenen de viure.

Podríem dir que el vell dret de fer morir o deixar viure fou reemplaçat pel poder de fer viure o de rebuig de la mort. Ara és la vida i el seu desenvolupament on

el poder exerceix la seva força la mort és el seu límit. L'home occidental aprèn, a poc a poc, una vegada superades les grans epidèmies i la fam, en què consisteix ésser una espècie vivent en un món vivent, tenir un cos, condicions d'existència, probabilitats de vida, salut individual o col·lectiva, forces que és possible modificar i un espai on repartir-les de manera òptima. Però un poder que té com a tasca agafar la vida al seu càrrec necessita mecanismes continus, reguladors i correctius. Ja no es tracta de fer jugar la mort en el camp de la sobirania, sinó de distribuir els éssers vivents en un domini de valor i d'utilitat. Des del segle passat les grans lluites que discuteixen el sistema general de poder reivindiquen la vida, entesa com a necessitat fonamental, essència concreta de l'home, acompliment de les seves virtualitats, plenitud de tot allò que és possible. Poc importa si es tracta o no d'una utopia; tenim aquí un procés de lluita molt real: la vida com a objectiu polític fou, en certa manera, presa al peu de la lletra i girada en contra del sistema que pretenia controlar-la. La vida, doncs, molt més que no el dret, es torna aleshores l'objectiu de les lluites polítiques fins i tot quan aquestes es formulen a través d'afirmacions de dret. El «dret» a la vida, al cos, a la salut, a la felicitat, a la satisfacció de les necessitats, el dret més enllà de totes les opressions o alienacions, a trobar allò que som i tot allò que podem ésser.

Ràpidament hem pegat una ullada a la mort des del punt de vista de les relacions amb el poder. D'una mort concreta per raons d'estat: la de Jesús, hem passat a la mort en general per arribar al punt actual on veim que la vida constitueix l'aspiració màxima dins l'escala de valors del món actual: «cantarem la vida, cantarem la nostra vida de poble que no vol morir» (12).

No només importa la quantitat, el número d'anys sinó també i, sobretot, es fa incís sobre la qualitat d'aquesta vida. Qualitat que ha de complir unes determinades característiques ja siguin col·lectives (aire, espais verds, condicions urbanístiques) com personals (felicitat, plaer, creativitat, lleure, etc.) enmig de les quals hi podem situar la salut i, en contraposició, a l'altre extrem la malaltia que, en el pitjor dels casos, arriba a la mort que tanca el cicle de la vida.

4.—LA SALUT I LA MALALTIA (13)

No sempre, però, s'ha tengut la mateixa idea de la salut. Moltes vegades hem donat per entès que quan no tenim cap malaltia, és que estam sans, i així és almanco parcialment. Dic parcialment perquè d'aquesta definició implícita per exclusió en deriva un terme negatiu. La mentalitat amb què han estat configurats molts de sistemes sanitaris —i el nostre de manera ben manifesta— parteix també de la lluita en contra de la malaltia sense anar més enllà, i deixa d'interessar-se pel bé de l'home que això és, en definitiva, la salut si l'entenem com un terme positiu. El resultat sanitari d'aquest plantejament basat només en la malaltia és sorprenent per migrat i fins i tot per indesitjable.

Així no és excepcional que el malat, en lloc de guanyar-hi, hi perdi, amb l'assistència sanitària. Un autor (14) ha arribat a mantenir la idea que la medicina moderna als països avançats fa i manté més malalts dels que cura. La referència a la mort del vell dictador Franco potser ja resulta tòpica però la història de les manipulacions que va omplir els diaris d'aquell novembre es

va repetint moltes **vegades** cada dia. Són molts els malalts incurables, sobretot dins l'ambient hospitalari, que sense que ningú no els hagi informat ni consultat, es troben sotmesos a tractaments **molt** costosos en sofriments i en doblers; **tractaments que no** aconseguiran altra cosa que perllongar per setmanes o mesos un procés que no és ja una vida, sinó solament una agonia. És possible que la malaltia hagi estat molt rigorosament estudiada i combatuda. L'estudi i el combat no han estat **però** pensats **en funció** del malalt, del bé o de la salut del malalt, sinó en funció de la malaltia (15).

Aquest abandonar l'home i dedicar-se exclusivament a la malaltia explica l'atenció que desperten dins l'ambient mèdic, el progressos aguts i curables i els «casos» interessants en comparació amb el **desinterès** amb què són marginats el crònics, **els** minusvàlids, els vells, els malalts mentals, els incurables i fins i tot aquells a qui el propi sistema sanitari ha prolongat una situació terminal sense sentit.

La conseqüència més greu d'aquests estat de coses, és l'espantosa falta d'informació sanitària a què es condemna tant l'usuari concret com **el conjunt** de la població. Aquesta ignorància impedeix que cadascú pugui prendre la seva part de responsabilitat que li pertoca en la pròpia salut, en la pròpia curació quan està malalt i en l'assumpció de la pròpia malaltia quan és incurable. Al mateix temps resulta impossible la col·laboració, la crítica responsable i el control del sistema sanitari per part dels no professionals. Es fomenta la mitificació de la ciència i dels seus «sacerdots», falsament omnipotents i certament incontrolats. Basta veure qualsevol d'aquests

films seriatos de la televisió sobre els metges per comprovar-ho. El resultat és una situació de dependència degradant envers del metge i envers del sistema sanitari, insana en ella mateixa i generadora d'un consumisme mèdic i farmacèutic que no cura. El sistema sanitari crea falses necessitats i per satisfer-les ha de créixer monstruosament i engolir tots els recursos que li aboquin. El resultat és molt poc favorable per a la salut de la població, però molt beneficiós per alguns professionals de la indústria farmacèutica, de la indústria sanitària, de la sanitat i de la política.

Aquestes són les conseqüències pràctiques de la ideologia sanitària basada en la malaltia. I encara que pugui sorprendre, no és massa desencertat dir que la majoria dels sistemes sanitaris estan muntats d'aquesta manera. De fet, han estat estructurats, en els millors dels casos, des del punt de vista dels metges i, si hem d'ésser francs, haurem de convenir que la ideologia de la malaltia és la que predomina entre els metges, a vegades sense que en siguin conscients. La ideologia mèdica és filla de la història de la medicina i aquesta ha crescut tractant malalties. Només ara quan el progrés de les tècniques ha agreujat i ha fet ben visible la problemàtica exposada, la medicina comença a entreveure les possibilitats d'una perspectiva nova i més ambiciosa de salut. També hem de tenir en compte que «pel metge és relativament confortable limitar-se a estudiar i combatre la malaltia amb les seves eines científiques; en canvi tractar el malalt com a persona significa afrontar una realitat que, per complexa, és mala, d'intrepretar amb l'òptica científica i que per dolorosa resulta punyent per qui l'examina».

Així com la malaltia és un fenomen concret i limitat, la salut és un concepte ampli i que abarca la persona en la seva totalitat. D'aquí se deriva que la primera sigui abordable des d'unes determinades competències científiques mentre que la salut sobrepassa el camp de la ciència per entrar en el camp de la ideologia. Darrera la idea de salut s'amaga implícitament una concepció global de l'home, de la societat i del món i aquesta concepció està lligada a les condicions històriques, culturals i socials de la comunitat que la formula o que l'accepta. Això és molt bo d'entendre amb un exemple. La salut de les gallines des del punt de vista del criador estarà en relació al número d'ous que puguin i amb el temps que necessitin per fer bon pes. Les condicions de vida, lloc estret, llum a la nit, pinsos preparats tendiran a produir gallines sanes que rendixin més. Però, si ho anàssim a mirar, per ventura el règim de vida que les gallines considerarien saludable seria un pati gran d'unes cases velles de foravila on pellucar ara un cuquet suara un caragolí amb dues figueres de moro on trobarien un enfonyall per pondre tranquil·lament, en tenir-ne ganes; on no hi faltàs una mata mosquera per dormir-hi davall el cel estrellat d'una nit clara. Aiximateix un sistema sanitari pot estar muntat de manera que la gent estigui el mínim de temps malalta perquè es pugui dedicar a produir i consumir.

D'aquí es desprèn que no pot esser el poder, sigui científic o civil, l'encarregat de definir la salut per una comunitat determinada. Només els implicats, que som tots, podem decidir quin concepte de salut ha d'orientar el sistema sanitari. Es per això que la salut és una feina col·lectiva que no pot quedar en unes poques mans.

Des d'un altre cantó no podem oblidar la gran quantitat de factors ambientals, biològics, físics, químics o psico-socials que intervenen en la vida de les persones. Això dona un caràcter multidisciplinari a la noció de salut que requereix la intervenció d'una sèrie d'experts en les competències apuntades.

El Xè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana que es reuní a Perpinyà, ara fa un any i mig, va començar un debat sobre aquestes qüestions que ha continuat l'àmbit d'Estructura sanitària del Congrés de Cultura Catalana. S'hi apuntava que la salut és una qualitat dinàmica més o menys present en la vida dels homes segons sigui el seu grau de realització. Amb altres paraules, és aquella manera de viure a través de la qual l'home va desplegant les seves possibilitats. Així la salut seria un procés que es va desenrotllant a partir d'unes determinades capacitats genètiques en constant relació amb el medi. Pressuposa posseir el màxim possible de capacitat actual i potencial per exercir totes les funcions de l'organisme i per a respondre a les dificultats del medi extern o intern, ja sigui per adaptar-s'hi o per transformar-lo. Passa pel creixement i per la maduració que condueix a la plenitud, al poder obrir-se a noves maneres de pensar i de viure i al poder estimar. Passa igualment per l'autonomia personal i per la unitat mental amb capacitat per establir els principis de la pròpia conducta, per fer-se càrrec de la pròpia vida i de la pròpia mort i per establir relacions interpersonals integradores, tant per un mateix com per la resta de la societat. Finalment passa per la satisfacció que comporta estar en relació positiva amb la realitat exterior i interior. Aquestes característiques tan genèriques, que s'han enumerat, permeten una gran

varietat d'interpretacions i possibiliten la seva aplicació a cada una de les situacions històriques, socials i culturals.

Des de la nostra perspectiva concreta hem de considerar tres paràmetres que podrien servir per definir aquesta manera de viure sana: l'autonomia, la solidaritat i la joia.

Amb el primer terme volem indicar la conveniència que cadascú sigui ell mateix, amb el mínim de traves, superant totes les limitacions. És bo d'entendre que qualsevol malaltia, la febre, etc., impedeixen les activitats quotidianes, resten possibilitats d'acció. Amb òptica d'autonomia queda clarament formulada la necessitat de la rehabilitació i de la reinserció tant del malalt mèdic com del malalt social i igualment la necessitat de la cultura sanitària. Amb òptica d'autonomia, lluitar contra la malaltia queda equiparat a la lluita contra les altres opresions que sotmeten l'home. Aiximateix l'autonomia es refereix a la llibertat d'escollir, no perquè sí, sinó raonablement allò que convé. És a dir que inclou la necessitat d'estar informats correctament, sense estridències publicitàries, sobre les qüestions relacionades amb la salut i la malaltia.

El segon paràmetre és la solidaritat que per mor de la seva evidència necessita ben poca explicació. La realització personal no és concebible sense la col·laboració dels altres des del començament de la vida. Fer créixer la justícia, viure en pau i dominar la naturalesa i amb ella la malaltia és una tasca fonamentalment solidària. Una autonomia insolidària no pot significar salut.

Finalment tenim la joia que ultrapassa el concepte de benestar o malestar per identificar-se amb el ben-esser. **Una manera de viure sana** exigeix anar establint una relació positiva amb la realitat, sigui aquesta agradable o desagradable. Així tenim que la salut és aquella manera de viure que és autònoma, solidària i joiosa. Definició utòpica, si voleu, però concreta i realista si l'agafam com a programa d'acció, com a futur a aconseguir.

Amb aquesta perspectiva veim que el sistema sanitari no és sinó una més de les institucions encarregades de promoure salut, al costat de l'escola, el lleure, el treball, l'urbanisme, etc. i podem captar la responsabilitat que tenim de participar en la seva gestió.

5.—CLOENDA

Tira tira hem seguit un carrerany que ens ha allunyat aparentment del punt inicial. Ara, per acabar, hi tornarem. La mort de Crist, als ulls del món, el transforma en algú abandonat de Déu. La fe que els apostols havien dipositat en ell s'havia trencat. Ells fugen i se'n tornen a Galilea. Però succeeix allò que havia de succeir: La Resurrecció, que dóna el vertader sentit al cristianisme. Sentit que es perd completament sense una resposta a la pregunta bíblica: on és el teu germà? (16). Resposta que ha d'esser molt concreta segons la paràbola de l'Evangeli de Sant Mateu, que algú (17) ha anomenat dels ateus (18). En aquesta paràbola, Jesús com el pastor, separa les ovelles i els cabrits i diu a uns; perquè vaig tenir fam, i em donàreu menjar; era foraster i em vareu acollir; despullat, i em vareu vestir; malalt i em visitàreu; era a la presó, i vinguéreu a veure'm. «Tant els

Notes

- (1) Pi de la Serra. Cançons. Eliseu Climent editor. pàg. 53.
- (2) Blai Bonet. L'Evangeli segons un de tants. Els llibres de l'Ossa menor. pàg. 23.
- (3) Oscar Cullman. El Estado en el Nuevo Testamento. Ed. Taurus. pàg. 19. «La creu no és encara, a l'època del Nou Testament, un símbol religiós; és el símbol romà de la mort més infamant».
- (4) Id. pàg. 41.
- (5) Zacaries, 9:9.
- (6) Oscar Cullman. Llibre ja citat pàg. 52-53.
- (7) Christian Duquoc. *Jesús, hombre libre*. Ediciones Sígueme. pàgs. 68-76.
- (8) Leonardo Boff. Jesucrist llibertador. Editorial Claret. pàg. 68.
- (9) Id. pàg. 87.
- (10) Salvador Espriu. Obres Completes. Edicions 62. pàg. 461.
- (11) Aquest apartat és una síntesi del capítol «Derecho de muerte y poder sobre la vida» del llibre de Michel Foucault. *Historia de la sexualidad. 1. La voluntad de saber*. Siglo XXI de España editores.
- (12) Raimon. Poemes i cançons. Editorial Ariel. pàg. 55.
- (13) Aquest apartat és una síntesi de la sisena sessió del debat sanitari de l'Àmbit d'estructura sanitària del Congrés de Cultura Catalana presentada per Jordi Gol i Gurina, Jesús Moll i Joan Campos i Avillar. També es pot trobar aquest material al Projecte de Resolucions del mateix àmbit del C.C.C.
- (14) Ivan Illich. *Némesis médica. La expropiación de la salud*. Barral Editores.
- (15) És útil sobre aquest punt la lectura de l'article de Jordi Gol «Mort i dignitat humana. Perspectives per a un recobriment de la mort personal» publicat a «Questions de vida cristiana», núm. 82, juny 1976.
- (16) Gènesi, 4,9.
- (17) José M.ª González Ruiz. *Creer es comprometerse*. Editorial Fontanella. pàg. 45.
- (18) Mateu: 25, 31-46.
- (19) José M.ª González Ruiz. Obra citada, pàg. 47.
- (20) Leonardo Boff. Obra citada, pàg. 208.
- (21) Giulio Girardi. Entrevista publicada a «Por Favor» núm. 183 i realitzada per José Martí Gámez i Josep Ramoneda.
- (22) Sant Vicent Ferrer. Sermons de quaresma, II. Clàssics Albatros. pàg. 200.

Patrocinen:

CAIXA DE PENSIONS

"LA CAIXA"

CAIXA DE ESTALVIS

"SA NOSTRA"

